

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.27.247103>

УДК 378.04:364

СЕРГІЙ НОВІК

ORCID: 0000-0001-8718-6271

ОЛЕНА МОМОТ

ORCID: 0000-0001-9187-1036

ЄВГЕНІЯ ШОСТАК

ORCID: 0000-0002-3668-0875

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Акцентовано особливості професійної діяльності педагога як такої, що зорієнтована на колективно досягнутий результат. З'ясовуються вимоги до професійних відносин у педагогічному колективі та окреслюються зміст, підходи, методи підготовки студента – майбутнього педагога до встановлення відносин співробітництва з колегами в ЗЗСО.

Ключові слова: педагогічний ЗВО; професійна підготовка вчителя; професійні відносини; педагогічний колектив; співробітництво; вимоги до вчителя.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Педагогічне середовище закладу загальної середньої освіти формується значною кількістю матеріальних і нематеріальних чинників, виступаючи важливим засобом впливу на розвиток особистості школярів і водночас – контекстом професійного становлення педагога. Ці дві сторони його функціонування тісно пов'язані між собою і зумовлюють необхідність уваги при підготовці вчителя до розвитку в нього здатності взаємодіяти не лише з учнями, під час занять та в позаурочному спілкуванні, а й із колегами, товаришами за спільною справою, що, особливо на ранніх етапах професійної адаптації не завжди береться ним до уваги.

Аналіз праць і публікацій, на які спираються автори дослідження. Особливості колективних відносин у освітньому закладі стали предметом розгляду багатьох учених, а також педагогів-практиків. Насамперед варто згадати думки А. Макаренка, який вважав, що соціальне середовище, в якому перебуває дитина, становить єдиний, за своєю впливовістю на неї, контекст, і в цьому відношенні педагогічним (тобто, таким, що зумовлює якість виховного результату) слід вважати колектив і учнів, і педагогів, розглядаючи його як єдине ціле. У багатьох ситуаціях такий підхід є досить умовним, проте досвід Макаренка показав високий виховний потенціал колективу, всі члени якого поєднані сильними цілями і налаштовані на спільну організовану діяльність для їхнього досягнення.

Разом із тим, колектив педагогів у своєму функціонуванні теж має певні проблеми, що потребують наукового вивчення. Це, зокрема, створення в ньому оптимального психоемоційного мікроклімату (І. Зайченко, О. Жданова-Неділько, М. Молочко, В. Шепель та ін.), організація взаємодії та взаємодопомоги, здійснення спільного творчого пошуку (Ш. Амонашвілі), профілактика та вирішення конфліктів (Г. Дуткевич, І. Лікарчук, Н. Тарасевич), дотримання норм моралі та професійної етики (І. Зязюн, І. Синиця, Н. Стельмах та ін.), підвищення рівня професіоналізму педагогів (М. Гриньова, В. Сухомлинський, В. Фрицюк), впровадження інновацій (І. Дичківська, Т. Пантюк, О. Пехота), поєднання індивідуального та загального при вирішенні професійних завдань (А. Макаренко, Н. Кічук, С. Сисоєва) тощо.

Водночас практика показує, що в царині професійної підготовки майбутнього вчителя зазначеним аспектам його подальшого життя приділяється недостатньо уваги. Цим і зумовлений вибір **мети** нашої статті: розкрити сутність та засоби підготовки студента педагогічного ЗВО як майбутнього суб'єкта продуктивних відносин у професійному колективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «здорового педагогічного колективу», здатного грамотно ставити педагогічні завдання і успішно їх вирішувати, є одним із важливих для сучасної освіти, де емоційно позитивні міжособистісні взаємини вихователя і вихованця розглядаються як потужний засіб особистісного становлення останнього. І. Зайченко (Зайченко, 2009) характеризує такий колектив через наступні ознаки домінуючої в ньому соціально-психологічної атмосфери:

- згуртованість та організованість. Учений підкреслює, що «успіх діяльності кожної школи забезпечує цілеспрямований колектив однодумців, у якому цінують індивідуальність, творчі здібності, характер, інтереси й уподобання кожної особистості». При цьому авторитарний варіант внутрішнього

впорядкування «згуртувати» педагогічний колектив не означає «вишикувати всіх за ранжиrom», заборонити особисті думки і погляди, виконувати все за командою. Навпаки, у ньому повинно максимально реалізуватися творче начало кожного, але вся різноплановість має узгоджуватися з певною методичною концепцією – зауважує І. Зайченко;

- єдність офіційної і неофіційної сфер спілкування. «Чим вищий ступінь такої єдності, тим ефективніше соціально-психологічна атмосфера в колективі впливає на досягнення педагогічних цілей», – стверджує дослідник;
- мажорний життєстверджуючий настрій у колективі, який залежить від самопочуття, сімейної злагоди, результатів роботи, а також (і, на наш погляд, це сьогодні один із головних чинників) – від організації праці колективу в цілому. Тут значний акцент І Зайченко робить на майстерності керівництва, завдяки справедливим універсальним вимогам якого «настрій стає позитивним фактором працездатності, ініціативності, добрих стосунків між людьми» (та, власне, в умовах загальноосвітньої школи керівництво теж є педагогами, що так само вирішують освітні завдання в роботі з учнями, співпрацюючи з іншими вчителями як безпосередні учасники цього процесу);
- атмосфера колективної турботи в педагогічному колективі, взаємоповаги і підтримки, узгодженої взаємодії, коли справжні товариські ділові взаємовідносини залежать від співвідношення особистих і колективних інтересів (Зайченко, 2009).

Підготовка до такого типу професійних відносин у період підготовки майбутнього вчителя в педагогічному ЗВО може й повинна використовувати умови навчання в академічній групі, яка здатна успішно виступати моделлю колективу професійно зорієнтованих однодумців. Слід зазначити, що відповідний розвиток стосунків у академічній групі водночас слугує контекстом для успішного вирішення навчальних завдань, оскільки принципово не відрізняється від окресленого І. Зайченком.

Як стверджує О. Жданова-Неділько, «робота над вивченням певного навчального курсу повинна розглядатися викладачем саме як робота організаційно-педагогічна, така, що спрямована на інтеграцію зусиль студентів не лише заради досягнення ними особистих цілей, а й задля забезпечення умов, у яких кожен би мав оптимальні особистісно-розвивальні можливості, формувався як суб'єкт професійної комунікації» (Жданова-Неділько, 2015, с. 168).

Вагома роль у цьому процесі належить не лише викладачам, а й кураторові групи, який також може виступати координатором стосунків як між студентами, так і, в особливих ситуаціях, між студентами і викладачем.

Водночас вважаємо за доцільне запропонувати студентам вибірково навчальну дисципліну, що акцентувала б основні проблеми професійної взаємодії в педагогічному колективі. На наш погляд, вона буде доречною при підготовці магістрів. Хоча в Полтавському національному педагогічному університеті здобувачі освітнього рівня «Бакалавр» вивчають курс «Основи педагогічної майстерності», що присвячує чималу увагу питанням співробітництва в педагогічній діяльності, як показують спостереження, майбутні магістри вже дещо по-іншому, більш серйозно і об'єктивно оцінюють майбутню професійну діяльність, краще розуміють можливі проблеми, вже отримали перший досвід професійної інтеракції і прагнуть оцінити його з наукової точки зору.

Представимо проєктований зміст такого курсу, який попередньо отримав назву «Основи професійних відносин».

Модуль 1. Професійні відносини в освітньому середовищі як відображення морально-етичних запитів суспільства

Тема 1. Освітня діяльність, її форми, завдання, сучасні особливості

Тема 2. Колектив закладу освіти як команда однодумців

Тема 3. Особистісно-професійні якості педагога та специфіка їхнього прояву в професійних відносинах

Тема 4. Управлінські засади формування професійних відносин у освітньому середовищі

Модуль 2. Проблеми встановлення та збереження продуктивних професійних відносин у освітньому середовищі

Тема 5. Професійна комунікація педагогів та вимоги до неї

Тема 6. Взаєморозуміння та взаємопідтримка в контексті вирішення педагогічних завдань

Тема 7. Професійні конфлікти: причини, форми, шляхи вирішення та попередження

Тема 8. Саморегуляція та саморозвиток педагога як суб'єкта професійних відносин

При вивченні курсу всі без винятку теми – чи присвячені більшою мірою освітньому середовищу, чи зацентровані безпосередньо на педагогові та його професійному саморозвитку, повинні мати своїм контекстом професійний колектив, ту професійну групу, членом якої є кожен учитель, який він підпорядкований не лише організаційно, а й через цілу систему зв'язків, цілей, завдань – стійку і водночас постійно оновлювану.

Свого часу А. Макаренко писав: «Я в своїй практиці багато пробував, багато сумнівався і страждав від цих сумнівів і, в решті решт, прийшов до певної форми педагогічного колективу. Це питання вирішив так: там, де немає повної єдності всіх педагогів школи між обою, там, де немає допомоги один одному, там, де немає уміння говорити своєму товаришеві неприємні речі і не ображатися, якщо тобі кажуть неприємні речі, там, де немає

вміння наказати товаришеві (а це складне вміння) і підпорядковуватися товаришеві (а це ще складніше), там немає і не може бути педагогічного колективу» (Макаренко, 1984, с. 293).

На сьогодні таке визначення може видатися дещо несумісним із професійною етикою педагога, жорсткуватим і категоричним. Але ми повинні донести до студентів, що йдеться саме про вміння критично оцінювати себе й інших, а також ситуацію, що може бути в певному сенсі загрозливою, і знаходити в собі сили зачепити проблему, і, нам все ж здається, з максимальною тактовністю. І якщо пощастить, не доводячи її до конфлікту, але залишаючися щирим у своєму прагненні не замовчувати негарзди, а вчитися спільно їх вирішувати в ході педагогічного діалогу, критеріями якого, за твердженням Т. Слюсар, є:

1. Визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів.
2. Домінанта педагога (якщо йдеться про ситуацію управлінського типу) над співрозмовником і взаємовплив поглядів.
3. Модальність висловлювання і персоніфікація повідомлення. (Слюсар, 2013, с. 182).

Як показують спостереження, на жаль, близько половини майбутніх педагогів, отримавши освітній ступінь «Бакалавр», більшою мірою налаштовані не на діалог, а на монолог, прагнучи оптимального саморозкриття в професійному спілкуванні. Завдання викладача – ще на етапі навчання, коли є час для змін, донести до них думку: в колективі не може звучати кілька монологів, він психологічно і технологічно (як засіб вирішення комплексних освітніх завдань) перестане існувати, якщо не стане повноцінним діалогом і полілогом.

Вчитель не може бути стовідсотково підготовлений до майбутньої діяльності, а викладач не може передбачати всі ситуації, з якими зіткнеться його випускник. Але в час навчання необхідно сформувати ефективне підґрунтя для подальшого саморозвитку педагога як суб'єкта колективної діяльності.

«Професійний саморозвиток, – стверджує В. Фрицюк, – це свідомо діяльність людини, спрямована на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія; розвиток у себе особистісних, професійно важливих якостей, загальних (інтелект) і спеціальних (професійних) творчих здібностей. Професійний саморозвиток дослідники пов'язують з правильною постановкою і розв'язанням психологічних, педагогічних, організаційних і предметних завдань щодо себе й своєї професійної діяльності» (Фрицюк, 2016, с. 220). Додамо: в освіті – ще й сприяти розвитку такої здатності у тих, хто поруч.

Професійні відносини будуть конструктивними за умови, коли кожен член колективу матиме змогу сам і допомагатиме іншим у виконанні вимог суспільства до педагогічної праці, а саме (за Н. Стельмах):

1. Творчий підхід до праці: «оригінальний, нестандартний, нешаблонний, високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики навчання та виховання.
2. Особлива вимогливість педагога до себе: вона дає змогу відрефлексовувати свої дії, поведінку, усвідомлювати переваги, недоліки. Об'єктивна оцінка своєї особистості сприятиме професійному росту, самоудосконаленню.
3. Постійне поповнення, розширення та поглиблення професійних знань, підвищення компетентності: знань, умінь, навичок, критичних поглядів і оцінок; постійне самовдосконалення, формування високого рівня загальної культури.
4. Удосконалення педагогічної майстерності.
5. Повага і вимогливість у ставленні до дітей і їх батьків.
6. Уміння вирішувати складні ситуації, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки.
7. Уміння попереджувати конфлікти та правильно їх вирішувати, якщо вже вони виникли (Стельмах, 2017, с. 545-546).

Про конфліктологічну компетентність педагога як суб'єкта взаємодії слід сказати окремо. Моделюючи зміст презентованого курсу, ми, спираючись на думку І. Агалець, враховували в теоретичному викладі та при плануванні практичної роботи такі її взаємопов'язані компоненти:

- мотиваційно-ціннісний;
- когнітивний;
- комунікативний;
- рефлексивний;
- емоційно-вольовий.

Загалом же вважаємо, що основи конфліктології мають бути включені до змісту всіх без винятку освітніх програм, і не лише з підготовки педагога. Адже конфліктологічна компетентність є важливою передумовою становлення особистості в професійному колективі, являючи собою один із складників його працездатності.

Висновки. Отже, ми обстоюємо об'єктивну необхідність підготовки майбутнього педагога до професійних відносин, що передбачає оволодіння етичними засадами формування ділових взаємин у освітньому середовищі, розуміння сутності вимог до працівника як члена колективу однодумців; уміння діяти відповідно до спільних цілей, завдань, на основі визнаних у освітньому середовищі морально-етичних принципів; здатність аналізувати складні комунікативні ситуації, знання шляхів попередження та способів вирішення конфліктів між учасниками професійної взаємодії; усвідомлення сутності людинознавчої компетентності сучасного педагога, її показників, шляхів формування і способів реалізації в професійній комунікації, володіння основами психоемоційної

саморегуляції, бути вмотивованим на постійне особистісно-професійне самовдосконалення. У ЗВО така підготовка може мати універсальний сенс, але особливо важлива для вчителя як суб'єкта неперервної багаторівневої професійної взаємодії.

Список використаних джерел

- Агалець, І. О. Конфліктологічна культура освітянина як базова складова педагогічної компетентності. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/710473/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB._%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82..pdf
- Жданова-Неділько, О. Г. (2015). *Аксиодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін*: монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техносервіс».
- Зайченко, І. (2009). *Педагогіка*: навчальний посібник. Київ: Освіта України.
- Макаренко, А. С. (1984). Воспитание в семье и школе. *Педагогические сочинения*: (Т. 4, с. 287-313). Москва: Педагогика.
- Слюсар, Т. (2013). Культура професійного педагогічного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*, 27, 181-183.
- Стельмах, Н. Е. (2017). Професійна етика як складова деонтологічної культури педагога. *Молодий вчений*, 2, 543-548.
- Фрицюк, В. А. (2016). Психолого-педагогічне поняття «Професійний саморозвиток майбутнього педагога». *Педагогічні науки*. БДПУ, 2, 218-223.
- Шевченко, Ю. М. (2018). *Педагогічна деонтологія*: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Люкс.

References

- Ahalets, I. O. *Konfliktolohichna kultura osvitiannya yak bazova skladova pedahohichnoi kompetentnosti [Conflictological culture of the educator as a basic component of pedagogical competence]*. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/710473/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB._%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82..pdf [in Ukrainian].
- Frytsiuk, V. A. (2016). Psykholoho-pedahohichne poniattia «Profesiinyi samorozvytok maibutnoho pedahoha» [Psychological and pedagogical concept of "Professional self-development of the future teacher"]. *Pedahohichni nauky. BDPU [Pedagogical sciences. BSPU]*, 2, 218-223 [in Ukrainian].
- Makarenko, A. S. (1984). Vospitanie v seme i shkole [Education in the family and school]. *Pedagogicheskie sochineniia [Pedagogical essays]* (Vol. 4, pp. 287-313). Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Shevchenko, Yu. M. (2018). *Pedahohichna deontolohiia [Pedagogical deontology]: navch.-metod. posib. Melitopol* [in Ukrainian].
- Sliusar, T. (2013). Kultura profesiinoho pedahohichnoho spilkuvannia [The culture of professional pedagogical sports]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohika, sotsialna robota [Scientific list of Uzhgorod National University. Pedagogy, social robot]*, 27, 181-183 [in Ukrainian].
- Stelmakh, N. E. (2017). Profesiina etyka yak skladova deontolohichnoi kultury pedahoha [Professional ethics as a component of deontological culture of a teacher]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 2, 543-548 [in Ukrainian].
- Zaichenko, I. (2009). *Pedahohika [Pedagogy]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Zhdanova-Nedilko, O. H. (2015). *Aksiodydaktychna sistema vzaiemodii vykladacha i studenta pry vyvchenni pedahohichnykh dysyplin [Axiodidactic system of teacher-student interaction in the study of pedagogical disciplines]: monohrafiia*. Poltava: TOV «Firma «Tekhnoservis» [in Ukrainian].

NOVIK S., MOMOT O., SHOSTAK Y.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF PROFESSIONAL RELATIONS IN PREPARING A FUTURE TEACHER

The article emphasizes the features of the teacher's professional activity as one that is focused on the collectively achieved result. The requirements for professional relations in the teaching staff are clarified and the content, approaches, methods of preparation of the student - future teacher to establish relations of cooperation with colleagues in the institution of general secondary education are outlined.

The authors substantiate the objective need to prepare future teachers for professional relations, which involves mastering the ethical principles of business relationships in the educational environment, understanding the essence of the requirements for the employee as a member of a team of like-minded people; ability to act in accordance with common goals, objectives, based on recognized in the educational environment moral and ethical principles; ability to analyze complex communicative situations, knowledge of ways to prevent and resolve conflicts between participants in professional interaction; awareness of the essence of anthropological competence of a modern teacher, its indicators, ways of formation and methods of implementation in professional communication, mastery of the basics of psycho-emotional self-regulation, to be motivated for constant personal and professional self-improvement. In freelance education, such training can have a universal meaning, but it is especially important for the teacher as a subject of continuous multilevel professional interaction.

Key words: *pedagogical institution of higher education; teacher training; professional relations; teaching staff; cooperation; requirements for teachers.*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2021 р.

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.27.247105>
УДК 378.091.3:373.6.011.3-051:005.968

ТАРАС ОЛЕФІРЕНКО

ORCID: 0000-0002-3278-8125

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

У статті обґрунтовано важливість підготовки майбутніх учителів трудового навчання й технологій до розвитку професійної кар'єри як підґрунтя для визначення студентами ще на етапі навчання у закладі вищої освіти своїх індивідуальних професійних уподобань, опанування інструментами пошуку свого місця у професійному житті, адаптації на робочому місці, подальшого професійного й кар'єрного розвитку тощо. Здійснено студіювання підходів учених до аналізу специфіки підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, що дало змогу визначити основний перелік педагогічних умов розвитку їх професійної кар'єри з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. За допомогою методу експертних оцінок проведено опитування науково-педагогічних працівників Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, метою якого було експертне оцінювання визначеного автором статті переліку оптимальних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до розвитку професійної кар'єри. Виокремлено низку педагогічних умов підготовки майбутніх учителів трудового навчання й технологій до розвитку професійної кар'єри за блоками: організаційно-методичний (наявність відповідних служб, зацікавлених в ефективному плануванні студентами майбутньої професійної кар'єри; здійснення цілеспрямованої підготовки студентів з питань розвитку кар'єри; залучення до професійної діяльності на етапі навчання у закладі освіти; мотиваційно-цільовий (формування мотивації до професійно-особистісного саморозвитку; формування відповідної системи ціннісних і кар'єрних орієнтацій; змістовий (введення кар'єрно-професійного контексту у зміст навчання; ознайомлення з вимогами ринкового середовища щодо здійснення професійної діяльності та умов кар'єрного розвитку).

Ключові слова: *педагогічні умови, майбутні учителі трудового навчання й технологій; розвиток професійної кар'єри*

Постановка проблеми. Розбудова сучасної системи вищої освіти в Україні відбувається з урахуванням актуальних суспільних викликів, нового етапу розвитку національного державотворення, складної динаміки перебігу духовно-культурних, соціальних, економічних процесів в українському суспільстві (Андрущенко, 2012, с. 13). При цьому ефективність професійної реалізації фахівців з вищою освітою зумовлені сучасними запитами з боку суспільства, роботодавців, ринку праці тощо (Бобрицька, 2015, с. 64).

У контексті нових запитів до результативності роботи фахівця з вищою, зокрема педагогічною, освітою виявляється, що попередній досвід звичних способів його діяльності, набутий у системі вищої освіти, стає неадекватним зміненню умов. Різниця в організації, завданнях і умовах освітнього процесу у вищій школі та